

Activisme in het strafrecht

prof. mr. P.P.J. (Patrick) van der Meij*

Op 13 en 14 december 2024 werd het tweejaarlijkse congres van de Nederlandse Vereniging van Strafrechtadvocaten (NVSA) gehouden in Maastricht. Het thema van de bijeenkomst kwam voort uit de premisse dat de strafrechtadvocatuur in de afgelopen vijftig jaar van haar bestaan misschien wel lui was geworden, nu zij in de dagelijkse praktijk vooral als procesbewaker zonder bevoegdheid en creativiteit zou hebben te gelden.¹ Wie een thema scherp op de kaart wil zetten, doet er natuurlijk goed aan het uitgangspunt gechargeerd en prikkelend weer te geven. De eerlijkheid gebiedt ons te zeggen dat het wel lijkt mee te vallen met de mate waarin de strafrechtadvocatuur aan de leiband van de Hoge Raad loopt. En juist ten aanzien van de onderwerpen die de congresorganisatie voor de vuist weg benoemt, geldt dat daar veel te bereiken is door actieve en betrokken advocaten: demonstratievrijheid, vrijheid van meningsuiting, discriminatie, (toeslagenaffaire), vrijwillig levenseinde, de overheid die zich niet aan haar eigen (milieu)wetgeving houdt, de wens om een rookvrije generatie te laten opgroeien, het blootleggen van ondoorzichtige constructies bij bewijsgaring (Sky, ECC), de belangen van nabestaanden van Nederlanders optreden in het buitenland (Srebrenica), en ga zo maar door. Met een filosofe als dagvoorzitter (Stine Jensen), diverse geëngageerde advocaten die een presentatie hielden over hun aandachtsgebieden en hun niet aflatende strijd (Bénédicte Ficq, Ruben Poppelaars, Liesbeth Zegveld, Willem Jebbink en Jaantje Kramer), en reflecties vanuit zowel de zittende magistratuur (Jacco Boek) als het Openbaar Ministerie (officier van justitie Bart Nitrawu en voorzitter van het

College van procureurs-generaal Rinus Otte) was de lijst van sprekers in elk geval veelbelovend.

De inleidende vraagstelling van Jensen vormde de opmaat naar bijvoorbeeld de bijdrage van Ficq over haar aangiften in de strijd tegen grote, vervuilende rechtspersonen als Tata en Chemours. Jensen haalde een definitie aan uit het handboek voor activisme door dat activisme te omschrijven als:

‘pogingen om sociale, politieke, economische of ecologische hervormingen te bevorderen, te belemmeren, te sturen of erin te interveniëren met als doel veranderingen in de samenleving teweeg te brengen die het algemeen belang dienen’.

Het komt in de buurt van de definitie die de AIVD hanteert op haar website om het verschil te schetsen tussen activisme enerzijds en extremisme en terrorisme anderzijds.² De AIVD geeft aan dat activisten geen aandachtspunt voor inzet van de inlichtingendienst zijn omdat die activisten doorgaans gebruikmaken van democratische rechten en de wet respecteren en niet per definitie (alhoewel misschien soms wel) de wet overtreden, terwijl dat bij extremisten en terroristen anders is omdat die een bedreiging vormen voor de democratische rechtsorde of de samenleving ontwrichten door de bevolking vrees aan te jagen. Misschien streven alle drie de onderscheiden groeperingen wel hetzelfde na – het bewerkstelligen van (politieke) koerswijzigingen – maar de middelen die zij daartoe aanwenden zijn verschillend, aldus de AIVD. Jensen somt in haar inleiding de middelen op die aan de activist worden toegeschreven, ontleend aan Wikipedia:

‘Activisme kan uitgedragen worden via de journalistiek, literatuur of moderne media, vrijwilligerswerk,

* Patrick van der Meij is strafrechtadvocaat en bijzonder hoogleraar Strafrechtspraktijk bij het Instituut voor Strafrecht en Criminologie van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Universiteit Leiden. Van der Meij is tevens redactielid van *Boom Strafbblad*.

1 Zie voor het overzicht van het congres <https://www.nvsa.nl/wp-content/uploads/2024/07/Brochure-NVSA-Congres-2024-.pdf>.

2 Zie <https://www.aivd.nl/onderwerpen/extremisme/vraag-en-antwoord/wat-is-het-verschil-tussen-activisme-extremisme-en-terrorisme>.

petities, demonstraties of stakingen, maar ook met geweld.'

Het valt haar op dat geweld als zodanig wel wordt genoemd als middel, maar het recht niet, net zo min als advocaten worden genoemd als groepering die dat activisme tentoonspreiden. Dat leent zich voor de vraag of een strafrechtadvocaat door de uitoefening van diens rol in het strafproces als activist kan gelden en daar ziet Jensen wel degelijk mogelijkheden. Zowel door het bijstaan van cliënten die dreigen te worden vermorzeld door de overheid (Zegveld), die slachtoffer zijn van incidenten of structurele misstanden in de samenleving of die ernstige nadelen ondervinden van de grote vervuillende industrieën (Ficq), als door het vertegenwoordigen van cliënten die worden vervolgd omdat zij gebruikmaken van hun toekomstige grondrechten zoals het demonstratierecht en de vrijheid van meningsuiting (Jebbink en Kramer), kan de strafrechtadvocaat de rol van activist invullen. Dat activisme komt volgens Jensen wel met morele dilemma's, bijvoorbeeld omdat die activistische advocaat natuurlijk niet zomaar de ene week 'de fabriek' kan bijstaan en de andere week 'de demonstranten'.

Het is wat ons betreft sowieso de vraag of dat als zodanig genoemde 'moreel pluralisme' bij een strafrechtadvocaat zou passen, maar bovendien lijkt ons niet dat de tegenstelling zo zwart-wit kan worden geschetst. De advocaat heeft immers te gelden als onpartijdig en onafhankelijk behartiger van individuele belangen. Vooral bij de moreel activistische advocaat lijkt dit te wringen, aangezien die zich bij de uitoefening van zijn werkzaamheden mede laat leiden door de eigen persoonlijke ethiek in plaats van louter door de grenzen van de wet.³ Deze vorm van activisme kan ertoe leiden dat (onbewust) minder ruimte wordt geboden aan de morele overwegingen van de cliënt. Verder bestaat het risico dat door de verbondenheid tussen cliënt en advocaat de cliënt onbewust sneller geneigd zal zijn om zijn advocaat keuzes voor hem te laten maken. Aan de andere kant kan door die betrokkenheid ook meer erkenning worden gegeven en gewicht worden gehangen aan de (morele) visie van de cliënt als de advocaat hetzelfde morele kompas hanteert, maar dan is juist die vereenzelviging van advocaat en cliënt weer lastig. Het zal hoe dan ook zoeken zijn naar de rol voor de strafrechtadvocaat in zaken waarin activisme zich aandient.

Advocaat en hoogleraar Liesbeth Zegveld gaf in haar betoog over activisme in het strafrecht een zestal handvatten voor de advocatuur die verband houden met een meer activistische opstelling. Zegveld kan zich lastig in het beeld van de activistische advocaat herkennen als het bij dat activisme louter zou gaan om onrust stoken. Maar een activist als iemand die daadkrachtig en handelend optreedt, is een aantrekkelijker beeld. Aan de hand van haar schets van de civielrechtelijke Srebrenica-zaak die zij tegen de Staat voerde, waarin zij namens de nabe-

staanden van de ruim zesduizend slachtoffers schadevergoeding afdwong, maakt zij duidelijk dat leidend is *dat* je als advocaat iets wilt doen tegen het onrecht, en niet welke procedure daarvoor wordt aangewezen. Pas nadat dat was gelukt, kon of wilde zij de stap zetten naar het strafrecht met het doen van aangifte tegen de commandant en diens plaatsvervanger bij Dutchbat.⁴ Haar eerste vuistregel voor de activistische advocaat is dan ook dat het probleem bepaalt of de advocaat iets doet en wát die dan doet, om daar direct de tweede vuistregel aan te koppelen: het is een kwestie van lef hebben. Niet te veel last hebben van koudwatervrees, fouten durven maken. Aan de hand van de Van Anraat-zaak, waarin zij aangifte deed tegen de leverancier van de chemische wapens die waren gebruikt bij een aanval op de Koerden in Halabja, beseft zij (destijds) dat de mogelijkheden echter niet onbeperkt waren als het gaat om bijstand van slachtoffers. Het ging om te veel nabestaanden en dat stelde de rechtbank voor problemen. Om dat strafproces te kunnen doorlopen, beperkte Zegveld het aantal mensen dat zij in die zaak als slachtoffer vertegenwoordigde. Vuistregel 3 luidt dan ook: wees bereid iets op te geven. Wees radicaal en matig tegelijk. Probeer niet het onderste uit de kan te halen. De laatste drie vuistregels zijn praktischer van aard, en zelfs voor de minder activistische advocaat goed te hanteren. Lieg nooit, neem de tijd, creëer ruimte en als laatste regel: zorg dat je bij de rechtbank of het gerechtshof in Den Haag uitkomt, omdat men in het westen van Nederland activistischer is dan elders. Of dat voor strafzaken ook daadwerkelijk altijd geldt, kan worden betwijfeld, maar voor door de advocaat zelf in gang te zetten omvangrijke procedures zoals Zegveld die heeft gevoerd, zou ook de laatste stelregel wel eens soelaas kunnen bieden.

Het thema van het NVSA-congres bracht de redactie de inspiratie voor dit nummer van Boom Strafbblad. Helaas bleek het niet voor alle sprekers mogelijk te zijn hun bijdrage aan het congres om te zetten in een schriftelijke bijdrage. Twee van de advocaten deden dat wel en dat geeft ons een goed voorbeeld van de niet aflatende strijd die ook in het strafproces en in de zittingszaal wel degelijk wordt gevoerd door strafrechtadvocaten. *Jaantje Kramer* gaat in haar column in op de reikwijdte van het demonstratierecht en de activistische houding die strafrechtadvocaten bij de vervolging van demonstranten dienen aan te nemen. *Ruben Poppelaars* wijst ons in zijn opinie op het volhardende activisme in de juridische discussie rondom de gekraakte cryptocommunicatie, misschien als een achterhoedegevecht.

Toch zijn het uiteraard niet alleen advocaten die namens de strafrechtbeoefenaars in hun werk het nodige activisme tentoonspreiden. Aansluitend op het thema van dit nummer van Boom Strafbblad schreven *Tamara Buruma* en *Marloes van Noorloos* eveneens over het demonstratierecht, maar dan vanuit het perspectief van

3 Zie <https://magazine.advocatenblad.nl/2023-07/reflecteren-op-de-beroepsethiek/>

4 Zie ECLI:NL:GHARL:2015:2968 over de afwijzende beschikking van het gerechtshof op de art. 12 Sv-klacht die door Zegveld werd ingesteld na de beslissing van het Openbaar Ministerie om hen niet te vervolgen.

het delict opruiing. Dat zelfs vanuit de rechtspraak activisme niet wordt geschuwd, volgt uit de bijdrage van de Amsterdamse togadriehoek. President van de rechtbank Amsterdam *Bart van Meegen*, hoofdofficier van justitie *René Beukelaer* en Amsterdamse deken *Jacqueline Schaap* uiten in navolging van hun opiniestuk in *De Telegraaf* en interviews in diverse media, gezamenlijk hun zorgen over de bedreigingen tegen de rechtsstaat. Zij wijzen op het belang van vertrouwen in de instituties, maar ook op het belang van onderling vertrouwen.

De DNA-bijdrage van *Sophie Mommers* en *Vincent Peeters* staat los van het thema activisme. Zij stellen aan de kaak dat de Hoge Raad steeds vaker in zijn arresten kortheidshalve verwijst naar de conclusie van de advocaat-generaal ter motivering van het eigen oordeel.